

rem 566 / Eylül-Ekim 1170). II. Seyfeddin Gazi'ye ait Sincar'ı alıp İmâdüddin Zengî'ye verdi, ardından Musul'a yürüdü. Ara buluculuk girişiminde bulunan Azerbaycan Atabegi Şemseddin İldeniz'e niyetinin Musul'u almak değil yeğenleri arasındaki ihtilâfi çözmek olduğunu söyleyerek şehre girdi (13 Cemâziyelevvel 566 / 22 Ocak 1171). Abdülmehîd'i Musul valiliğinden azledip yerine adamlarından Sâdeddin Gümüştegin'i getirdi. Bu arada halifenin kendisine gönderdiği hil'ati Seyfeddin Gazi'ye giydiren onun Musul hâkimiyetini tasdik etti. Aralarındaki anlaşmaya göre Seyfeddin Gazi, amcası Nûreddin Mahmud'a tâbi olacak ve Nûreddin'in sefer sırasında zaptettiği yerler de kendisinde kalacaktı. Ayrıca Sincar Musul'dan ayrılıyor, burada atabegliğin başka bir şubesi kurulmuş oluyordu.

567 (1172) yılında Nûreddin Mahmud Zengî'nin Antakya ve Trablus bölgesinde Haçlılar'a karşı giriştiği bir sefere muhtemelen II. Seyfeddin Gazi'ye bağlı birlikler de katıldı. 569'da (1173-74) Nûreddin Mahmud, Mısır'a yapacağı sefer sırasında Haçlılar'a karşı Dimaşk'ın güvenliğini sağlamak üzere II. Seyfeddin Gazi'yi yanına çağırdı. Ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru ilerlerken Nûreddin Mahmud'un ölümüyle Halep Atabegliği'ne tâbi olmaktan kurtulan Seyfeddin Gazi, amcasının vefatını onun daha önce zaptettiği Musul Atabegliği'ne bağlı toprakları geri almak için bir fırsat kabul etti ve Harran, Nusaybin, Habur, Urfa, Seruç, Rakka, Cezîre-i İbn Ömer'i (Cizre) ele geçirdi.

Nûreddin Mahmud'un ölümü ve yerine oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil'in geçmesi onun Mısır'daki nâibi Selâhaddin-i Eyyûbî'yi harekete geçirdi. Selâhaddin'in el-Melikü's-Sâlih'i himaye bahanesiyle Dimaşk'ı almaya teşebbüs etmesi üzerine Halepli idareciler Seyfeddin Gazi'den yardım istediler. Bu durum, atabegliğin bölünmüş olan topraklarını birleştirmek için büyük bir fırsat olmasına rağmen Selâhaddin ile savaşma konusundaki tereddüdü Seyfeddin Gazi'nin inisiyatifini kaybetmesine yol açtı. Bundan yararlanan Selâhaddin önce Dimaşk'ı, ardından Ba'lebek, Hama, Humus, Rakka ve Seruç'u ele geçirdi (1174). II. Seyfeddin Gazi, Sincar hâkimi olan kardeşi İmâdüddin Zengî'den Selâhaddin-i Eyyûbî'ye karşı düzenleyeceği sefere katılmasını istedi. Ancak İmâdüddin, kendisini Musul atabegi yapmayı vaad eden Selâhaddin ile iş birliğini tercih etti. Seyfeddin Gazi bunun üzerine Sincar'ı kuşattı. Diğer taraftan kardeşi İzzeddin Mesud kumandasındaki bir orduyu Selâhaddin'e karşı

gönderdi. Ancak bu ordu Selâhaddin'e mağlûp olunca (570/1175) Sincar muhasarasını kaldırmak zorunda kaldı. Ertesi yıl Mardin ve Hisnikeyfâ Artuklularından yardım alarak 6000 kişilik bir orduyla Selâhaddin'in üzerine yürüdü. Bu sırada Selâhaddin askerlerinin önemli bir kısmını Mısır'a gönderdiği için durum müsait görünüyordu. Ancak Nusaybin'e gelip kışı burada geçiren Seyfeddin Gazi'nin ordusunda gereksiz bekleyiş yüzünden hoşnutsuzluk başladı. Bu arada Mısır'dan dönen kuvvetleri kendisine katılınca Selâhaddin güçlendi. İki ordu Halep civarında Tel Sultan mevkiinde karşılaştı. Musul askerleri, sancaklar çukura dikildiği için Seyfeddin Gazi'nin yenilgiye uğradığını zannedip neredeyse savaşmadan dağıldılar (571/1176). Seyfeddin Gazi kardeşi İzzeddin Mesud'u şehri korumak için Halep'e gönderdi, kendisi Musul'a döndü. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Menbic, Bizâa ve Azâz gibi müstahkem mevkileri ele geçirmesi Musul ile Halep arasındaki bağlantıyı tehlikeye soktu. II. Seyfeddin Gazi, Selâhaddin'in Halep'i de kuşatması üzerine kuşatmayı kaldırması karşılığında Suriye'de ele geçirdiği yerleri ona bıraktı ve onun Mısır hâkimiyetinin tanınması şartıyla Halep Atabegliği'yle yaptığı anlaşmayı onaylamak zorunda kaldı. Seyfeddin Gazi, uğradığı bu yenilgilerin ardından atabegliğin durumunu güçlendirmek için bazı tedbirler aldı. Babası İmâdüddin Zengî döneminden beri Musul'da önemli görevlerde bulunmuş olan Ebül-Hasan Celâleddin Ali b. Cemâleddin el-İsfahânî'yi vezirliğe, Mücâhidüddin Kaymaz'ı nâibliğe ve ordu kumandanlığına tayin etti (571/1176).

II. Seyfeddin Gazi yakalandığı verem hastalığı ve menenjitten kurtulamayıp otuz yaşlarında vefat etti (3 Safer 576 / 29 Haziran 1180). Hastalığı şiddetlenince yerine oğlu Muizzüddin Sencer Şah'ın geçmesini vasiyet etti. Ancak daha sonra Selâhaddin-i Eyyûbî'nin atabegliği için oluşturduğu tehdidi göz önüne alarak kumandanlarından yerine kardeşi İzzeddin Mesud'u geçirmelerini istedi, oğullarına da ona tâbi olmalarını söyledi. Bu sırada Muizzüddin Sencer Şah'ı Cezîre-i İbn Ömer valiliğine tayin etti. Güzel ahlâkı, akıllılığı, vakarı dolayısıyla kaynaklarda ondan övgüyle bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 146, 152-155, 175-177, 180; a.mlf., *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, XI, 286, 292-294, 325-327, 336-338, 342-346, 369-370; Bûndârî, *Sene'l-*

Berka's-Şâmî (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 93-94, 97, 138; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 4-5; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII, 179-183; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, I, 657-662, 694-696; Hüseyin Ali ed-Dakuki, *Kuzey Irak'ta Atabegler Hakimiyeti* (doktora tezi, 1975), İÜ Ed. Fak., s. 113-127; Saïd ed-Diveci, *Târîhu'l-Mevşil*, Musul 1402/1982, s. 293-296; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 69-72; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. 55-64; "Gazi Sayf al-Din", *İA*, IV, 734.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

SEYFEDDİN İSMÂİL EFENDİ

(ö. 1882)

Osmanlı hukuk âlimi,
Mecelle Cemiyeti âzası.

Harpüt'ta doğdu. Bir süre burada eğitim gördükten sonra tahsiline İstanbul'da devam etti. Ders arkadaşı Ahmed Cevdet Paşa, talebe içinde Harputlu Seyfeddin İsmâil Efendi ile Amasyalı Abdülkerim Efendi'nin meşhur olduklarını, ancak onların İmamzâde Esad Efendi'nin dersine devam ettiklerini, bazan da kendisiyle birlikte Vidinli Hoca'nın derslerine katıldıklarını söylediler. Tahsilini tamamladıktan sonra müderisliğe başlayan İsmâil Efendi Muharrem 1284'te (Mayıs 1867) Galata kadısı oldu ve aynı yılın şâban ayı (aralık) sonlarında Mekke pâyesi aldı. Nisan 1869'da Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirildi ve Mecelle Cemiyeti'ne üye olarak çalışmalarına katıldı. Bu arada İstanbul pâyesini aldı ve Haziran 1872'de fiilen İstanbul kadılığına getirildi. Ardından Ahkâm-ı Adliyye âzalığına ve Mayıs 1874'te muhâkemât reisliğine tayin edildi. Ertesi yıl aralık ayında tekrar Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirildi, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği pâyelerini aldı, ancak Aralık 1878'de Halep nâibliğine gönderilerek merkezden uzaklaştırıldı. Bir yıl sonra İstanbul'a dönüp üçüncü defa Şûrâ-yı Devlet âzalığına getirilen İsmâil Efendi'ye Murassa' Osmani nişanı verildi. İsmâil Efendi 17 Safer 1300 (28 Aralık 1882) tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Haydarpaşa'da defnedildi. Behcetî İsmâil Hakkı mezar taşındaki bilgilerden hareketle ölüm tarihini 17 Şevval 1300 (21 Ağustos 1883) olarak verir ve mezarının Saraçlar Çeşmesi'nden Miskinler Tekkesi'ne gelen yolun umumi mezarlık cephesinde bulunduğunu belirtir (*Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 27). Sirozîzâde Tâhir Efendi'nin damadı olduğu kaydedilen Seyfeddin İsmâil Efendi'nin ailesi hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır.

Derin fikh bilgisi sebebiyle akranları içinde öne çıkan ve arkadaşları arasında güve-

nilir bir kişi olarak tanınan Seyfeddin İsmâil Efendi'nin aynı zamanda güçlü bir hatip olduğu kaydedilir. Ahmed Cevdet Paşa, Mecelle Cemiyeti'nde görev yapan üyeleri değerlendirirken ondan, "Metânet-i efkâr-ı sahîhalarından eminim" şeklinde bahseder ve cemiyet âzasından Ahmed Hilmi Efendi'ye yazdığı bir mektupta diyet ve kısas konusundaki şahsî mütalaalarını aktararak önce Seyfeddin Efendi ile müzakere edilmesini ve Halil Efendi ile tartışıldktan sonra uygun bulunursa cemiyette görüşülmesini tavsiye eder.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hazırlık çalışmalarına başından beri katılan Seyfeddin İsmâil Efendi, Ahmed Hilmi Efendi ile birlikte Mecelle'nin bütün kitaplarının müzakere ve tedvininde yer alan iki kişiden biridir. Mecelle'nin mazbatasında Şûrâ-yı Devlet âzası ve sonraki kitaplarda yine Şûrâ-yı Devlet âzası, cemiyet âzası, dârülhilâfe kadısı, sâbık dârülhilâfe kadısı, Muhâkemât Dairesi reisi unvanlarıyla veya unvan-sız olarak sadece Seyfeddin şeklinde mührünün bulunduğu görülmektedir. Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi'nin *Târih*'inde (XV, 34), Ahmed Cevdet Paşa'nın taşra valiliğine tayin edilip riyâsetten uzaklaştırıldığı dönemde Seyfeddin Efendi'nin Mecelle Cemiyeti'nin başkanlığına getirildiği kaydedilir de diğer kaynaklarda resmen bu görevi üstlendiğine dair bir bilgi yer almakta ve Mecelle'nin hiçbir kitabının altında başkan sıfatıyla imzası bulunmamaktadır. Resmen başkan olarak görev almasa da başkanın bulunmadığı zamanlarda vekâleten veya fiilen bu görevi sürdürdüğü düşünülebilir. Seyfeddin İsmâil Efendi, II. Abdülhamid dönemindeki Meşrutiyet idaresine geçiş tartışmalarına da katılmıştır. Ulemâdan çeşitli gerekçelerle Meşrutiyet yönetimine muhalefet edenlere karşılık Meşrutî idarenin gerekli olduğunu savunan tarafta Seyfeddin Efendi'nin başı çektiği ve bu tarz yönetimin Kur'an-ı Kerim'deki "ve şâvirhûm fi'l-emr" âyeti gereğince şeriata uygun olduğu kanaatini taşıdığı belirtilmektedir (*DîA*, XXIX, 390).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 122; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 10, 137; Lutfi, *Târih*, XV, 34; Behcetî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 27; Ebül'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa* (İstanbul 1946), Ankara 1996, s. 161, 232-233; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihi'nde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 24-25; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1974, s. 198; Osman Kaşıkçı, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, İstanbul 1997, s. 72; M. Şükrü Hanioğlu, "Meşrutiyet", *DîA*, XXIX, 390.

TAHSİN ÖZCAN

SEYFİ ÇELEBİ

(ö. 998/1590'dan sonra)

Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında XV ve XVI. yüzyıllarda Asya, Çin ve Hindistan'da hüküm süren Cengizli ve Türk idarecilere dair Türkçe tarihî-coğrafi bir eser yazmış olması, muhtemelen III. Murad devrinde Osmanlı bürokrasisinde defterdar olarak görev yapmış bulunması dışında hiçbir şey bilinmemektedir. Osmanlı biyografisi ve bibliyografya kaynaklarında onun ne adı ne de eseri zikredilir.

Seyfi'nin eserinin iki nüshası günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Cod. 917), diğeri Bibliothèque Nationale'dedir (Suppl. Turc. nr. 1136). Kitap Joseph Matuz tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte 1968'de yayımlanmıştır. İki yazmada da başlık bulunmadığı için Seyfi'nin eseri müellifin vefatından sonra Leiden metnine eklenen şu açıklama ibaresiyle tanınmıştır: Kitâb-ı tevdârîh-i pâdişâhân-ı vilâyet-i Hind ü Hitay u Keşmir ve vilâyet-i Acem ü Kaşgar u Kalmak u Çin ve sâyir pâdişâhân-ı pişin ez-evlâd-ı Çengiz Han ve hâkân u fağfûr u pâdişâhân-ı Hindüstân der zamân-ı Sultan Murad İbn Sultan Selim Han. Min te'lîfât-ı defterdar Seyfî Çelebi el-merhûm fi sene 990 tarihinde.

Bu açıklamanın iki bakımdan hatalı olduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak 990 (1582) yılının 998 (1590) yerine yanlışlıkla yazıldığı ve bir müstensih hatası olduğu kesin gibidir, zira bu ikinci tarih Leiden nüshasının sonunda açıkça belirtilmektedir. Bundan başka metinde 1582 tarihli olaylara en azından iki gönderme yapılmaktadır. İkinci olarak müellif eserde kendini sadece Seyfi olarak tanımlamakta, mesleğine atıfta bulunmamaktadır. Yukarıdaki açıklamada yer alan "defterdar Seyfi Çelebi" ibaresi, Anadolu'nun 1580'lerdeki defterdarı olan ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1566 tarihli seferiyle ilgili (bugüne ulaşmayan) bir "Sigetvarnâme" kaleme alan Seyfullah Seyfi Çelebiyle (ö. 1006/1597'den sonra) bir ayniyet kurulduğunu akla getirmektedir (Babinger, s. 69; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 413'te, Seyfi ed-Defterî, ö. 1015/1606-1607 şeklinde geçer). Ayrıca Âşık Çelebi ile Kınalızâde'ye göre Seyfullah Seyfi Çelebi başarılı bir nesir yazarıydı. Seyfi'nin eseri ise iddiasız, gündelik dilde, böyle bir şöhrete katkıda bulunamayacak bir üslûpta yazılmıştır. Bundan dolayı iki müellifin aynı kişi

olması ihtimali zayıfladığı gibi Seyfi'nin defterdarlığı da şüphelidir. Seyfi mahlasının askerî kökene sahip bir yazara uygun olması ihtimali ve eserinin üslûbunun yüksek eğitilmiş birine işaret etmemesi dışında onun mesleğine ilişkin herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

Seyfi Çelebi'nin eseri büyük ölçüde çağdaş hükümdarların ve bunlardan bir kısmının seleflerine ait bir genel bakış niteliği taşır. Eser coğrafi temele göre düzenlenmiş olup müellifin vefatından sonra eklenen başlıkta listelenmiş bulunan -ancak buradaki sırayla uyumlu değil- hânedanlara ait dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitap Çin'in (Hitay) son hükümdarlarıyla başlamakta ve İran'a dair iki başlıkla sona ermektedir; bu iki bölümden biri kızılbaş olmayan hükümdarları, diğeri "kızılbaş ve Bayındur padişahları" ele almaktadır. Seyfi mukaddimede bir *Cengiznâme*'ye, Hâfız-ı Ebrû'ya ait *Oğuznâme*'ye ve Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine atıfta bulunmakla birlikte kitapta doğrudan konuyla ilgili hiçbir ana kaynak açık şekilde belirtilmemiştir. Eserdeki anekdot üslûbu tâcirler ve gezginler gibi şifahî kaynaklardan faydalanılmış olduğunu düşündürmektedir. Metinde Seyfi'nin seyahat ettiğiine dair bir işaret yoktur. Eser diğer kaynaklarda doğrulanan tarihî ayrıntılar ihtiva ettiği gibi sosyal, ekonomik ve etnografik mâlûmatı da içine almaktadır (*L'ouvrage*, s. 19-37). Buna rağmen Osmanlı müelliflerinin kaynakları arasında yer almamış ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ch. Schefer ile W. Barthold tarafından kullanılıncaya kadar meçhul kalmıştır.

Kitapta telifle ilgili doğrudan bir sebep belirtilmez. Eser, XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı sarayında popüler hale gelen dünya tarihi yazımının bir temsilcisidir. Ancak eserin zamanlaması, muhtemelen Özbek Hanı Abdullah Han'ın hükümdarlığı esnasında (1583-1598) Osmanlı-Özbek münasebetlerine dair yeniden uyanan ilgiyle bağlantılıdır. Özbekler'le kurulan Safevî karştı münasebetlerin, 1591'de Gilân'ın mâzül idarecisi Han Ahmed'in İstanbul'a gelişiyile iletilemiş ve Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın da katıldığı üçlü bir ittifakla takviye edilmiş olması muhtemeldir. Osmanlılar'ın Oğuz menşeli olduğunu ileri süren birçok metin XVI. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olup Seyfi'nin tarihini başka bir bağlamda desteklemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

L'ouvrage de Seyfi Çelebi, historien ottoman du XVIe siècle (ed. J. Matruz), Paris 1968; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 164^b-165^a; Selânikî, *Tâ-*